

ISSN: 2146-1961

Kadiođlu, A. M. (2024). Ulus-Devlet İnşası Süreçlerinde Milliyetçilik Anlayışlarının Karşılaştırılmalı Bir Analizi: Atatürk Milliyetçiliği ve Japon Milliyetçiliği, *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, 15(56), 925-937.

DOI: <http://dx.doi.org/10.35826/ijoess.4454>

Makale Türü (ArticleType): Derleme Makale

ULUS-DEVLET İNŞASI SÜREÇLERİNDE MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞLARININ KARŞILAŞTIRILMALI BİR ANALİZİ: ATATÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ VE JAPON MİLLİYETÇİLİĞİ

Ahmet Murat KADIOĐLU

Dr. Öğr. Üyesi, OSTİM Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye, ahmetkadioglumurat@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0632-8608

Gönderim tarihi: 02.01.2024

Kabul tarihi: 11.05.2024

Yayım tarihi: 01.06.2024

Öz

Bu çalışmada modernleşme ve milliyetçilik gibi modern kavramların orijin ülkelerinin dışında yer alan Türkiye ve Japonya'nın modernleşme süreçleri milliyetçilik anlayışlarının mukayesesini olanaklı kıldıkları ölçüde değerlendirilmiştir ve yorumlanmıştır. Atatürk Dönemi ve Meiji Dönemi odağında milliyetçilik anlayışlarının ulus-devlet inşası süreçlerindeki rolü incelenmiştir. Bu çerçevede çalışmada Türk ve Japon modernleşme süreçlerindeki ulus inşasının söz konusu ülkelerin milliyetçilik anlayışları üzerinden bir irdeleme yapılmıştır. Bu bağlamda karşılaştırma yöntemi uygulanmış ve tarihsel kavramlaştırmalara yer verilmiştir. Yapılan karşılaştırma yöntemi ile birlikte, Türk ve Japon milliyetçilik süreçlerinin genelde benzer özelde ise farklı açılara ilişkin temel bir değerlendirmeye yer vermiştir. Çalışma, farklı milliyetçilik perspektiflerinin konjonktür gereğince nasıl ele alındığını, ulus-devlet oluşumlarında oynadığı rolü anlamak ve karşılaştırmalı bir bakış açısı sunmak amacıyla tasarlanmıştır. Bu çerçevede Japonya bir ada ülkesi olmasından dolayı 16. yüzyıla dek birçok Avrupa ülkesi tarafından varlığı bilinmeyen ve dolayısıyla da ortak kültür unsurları bağlamında farklılaşmaktadır. Böylelikle Türk ve Japon milliyetçilik anlayışlarının ortak bir kulvarda karşılaştırılması mümkün görünmese de genel bir perspektifte her iki ülkenin ulus ve devletleşme süreçlerine odaklanılmış ve belirli bir zaman aralığına odaklanılarak karşılaştırma yapılmaya çalışılmıştır. Türkiye ve Japonya'nın devletleşme süreçlerindeki en önemli farklılık olarak tanımlanacak olgu, dinsel unsurların her iki toplum içerisinde farklı yanlarıyla ele alınmasıdır. Ancak her iki devlet için de bu dönemdeki ortak amaç kozmopolit yapıdaki imparatorluktan modern bir ulus-devlet yaratma amacıdır. Türkiye'de söz konusu çalışmalarda reform çatışmaları ortaya çıkmışken, Japonya'da ise böyle bir durum meydana gelmemiştir. Bu irdeleme ile birlikte söz konusu iki ülkenin sergilemiş oldukları tutumları ve deneyimleri, Avrupa'dan ayrı olarak modernleşme tecrübelerini anlamada ortak bir özellik olarak değerlendirilmektedir. Çalışmanın en önemli sonucu ise ulus-devlet inşası süreçlerinde Türkiye ve Japonya'da yönetici elitlerin milliyetçilik anlayışlarının mukayesesi yoluyla süreçlerin niteliğini etkileyen ya da belirleyen tarihsel koşulların karmaşık katmanlarını ortaya koymasındır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, milliyetçilik, Atatürk milliyetçiliği, Japon milliyetçiliği, karşılaştırmalı perspektif.

A COMPARATIVE ANALYSIS OF NATIONALIST IDEOLOGIES IN NATION-STATE BUILDING PROCESS: ATATURK NATIONALISM AND JAPANESE NATIONALISM

ABSTRACT

In this study, the modernization processes of Turkey and Japan, which are outside the countries of origin of modern concepts such as modernization and nationalism, are evaluated and interpreted to the extent that they enable the comparison of their conceptions of nationalism. With a focus on the Atatürk and Meiji periods, the role of nationalism in the processes of nation-state building is analyzed. In this framework, the study examines the nation-building in the Turkish and Japanese modernization processes through the conceptions of nationalism of these countries. In this context, the comparative method was applied and historical conceptualizations were included. Along with the comparison method, it has included a basic evaluation of the similarities and differences of Turkish and Japanese nationalism processes in general and in particular. The study is designed to understand how different nationalism perspectives are handled in accordance with the conjuncture, the role they play in nation-state formations and to present a comparative perspective. In this framework, since Japan is an island country, its existence was unknown to many European countries until the 16th century and thus it differs in terms of common cultural elements. Thus, although it does not seem possible to compare the Turkish and Japanese conceptions of nationalism in a common lane, a general perspective has been focused on the nation and statehood processes of both countries and a comparison has been tried to be made by focusing on a certain time period. The most important difference in the statehood processes of Turkey and Japan is that religious elements were handled differently in both societies. However, the common goal for both states during this period was to create a modern nation-state out of the cosmopolitan empire. While reform conflicts emerged in Turkey, this was not the case in Japan. With this examination, the attitudes and experiences of these two countries are considered as a common feature in understanding their modernization experiences apart from Europe. The most important result of the study is that it reveals the complex layers of historical conditions that affect or determine the nature of the processes through the comparison of the nationalism of the ruling elites in Turkey and Japan in the processes of nation-state building.

Keywords: Modernization, nationalism, Atatürk nationalism, Japanese nationalism, comparative perspective.

GİRİŞ

Türk ve Japon modernleşme deneyimlerini Nilüfer Göle'nin "*Batı dışı modernlik*" kavramsallaştırması çerçevesinde ele almak bu çalışmanın başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Göle bu kavram ile tek bir modernleşmenin varlığından bahsedilemeyeceği, farklı coğrafyaların farklı modernleşme deneyimlerine ve tanımına sahip olduklarına dikkat çekmektedir (Göle, 2004). Batı dışı modernlik kavramı literatürdeki ilk kullanımından bu yana dikkatleri üzerine çekmiş, Avrupa dışındaki ülkelerin modernleşme süreçlerini ve ayırıcı özelliklerini değerlendirmede kullanışlı bir yaklaşım olmuştur.

Batıya atfedilen tüm değerleri soğurmadan batılılaşmanın mümkün olup olmadığı sorusunun yanıtı çoğu araştırmaya göre olumsuzdur. Türkiye'de birçok araştırmacı Japon deneyimine bakarak Batılılaşmadan modernleşmenin mümkün olduğuna kanaat getirmiş, Japonya'yı bunun kanıtı olarak görme eğiliminde olmuştur (Aksakal, 2012).

Türkiye ve Japonya'nın modernleşme serüvenleri Avrupa ya da Batı'nın dışında gelişen ancak ivlenmesini buradan alan deneyimlerdir. Her iki ülkenin modernleşme, uluslaşma ve diğer ilgili süreçleri bir takım benzerlikler ve farklılıklar içermektedir. Coğrafi konum, tarihsel kökenler ve toplumsal yapılar gibi farklılıklar ilk anda göze çarpanları oluşturmaktadır. Bunun yanında, yüzünü Batı'ya dönmüş bir değişim sürecini deneyimlemiş olmaları en önemli ortak yönlerini oluşturmaktadır.

Bu makalede Türk ve Japon modernleşme süreçlerinde ulus inşasında her iki ülkenin milliyetçilik anlayışları mukayese edilecektir. Dolayısıyla karşılaştırma yöntemi uygulanacak, makalenin gelişme bölümlerini içeren başlıklar altında tarihsel-kavramsal çerçeveye yer verilecektir. Başvurulacak karşılaştırma yöntemi, her iki ülkenin milliyetçilik süreçlerinin hangi açılardan benzer, hangi açılardan farklı olduğuna dair bir temel vermeye yardımcı olacaktır.

Türk ve Japon modernleşmelerini analiz eden ilk eser Robert Ward ve Dankwart Rustow'un çalışmasıdır (Ward & Rustow, 1964). Bu eserde siyasi modernleşme yolunda her iki ülkenin başarıları söz konusu edilmiştir. Aksakal'ın (2012) dikkat çektiği üzere, Japonya Türk modernleşmesi üzerine düşünenlerce ilgi çekici bulunmakta ve Batı dışı modernleşmenin mümkün olduğunun ispatı olarak görülmektedir.

Giritli (1986) makalesinde Türkiye'nin Japon mucizesinden alacağı dersler olduğunu söyler. Atatürk dönemi modernleşme modelinin Japonya'nın ekonomik ve siyasal modernleşme hareketi ile taşıdığı benzerlikler Japonya'nın deneyiminin göz önüne alınmak zorunda olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada her iki ülkenin modernleşme deneyimleri ulus-inşası süreçlerinin paralelinde yürüyen gelişmeler olduğu için önemlidir. Ancak modernleşme serüvenlerinin etraflica tartışılmasından ziyade söz konusu sürece eşlik eden milliyetçilik anlayışlarına odaklanıldığını belirtmek yerinde olacaktır. Burada ilk olarak Atatürk milliyetçiliği ve Japon milliyetçiliğine dair tarihsel ve kavramsal çerçeveye yer verilerek makalede bu kavramların içerimlerinin neler olduğu işlenecektir.

TARİHSEL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Ulus-devlet, egemenliğinin ve meşruiyetinin kaynağını ulus olarak gören bir anlayışla kavramsallaştırılan modern devlet örgütlenmesine verilen ad olarak tarif edilir. Karşılaştırma yönteminin başlangıç noktası mukayese edilecek olgu veya vakaların betimlenmesidir (Hatipoğlu, 2016). Söz konusu betimleme süreci sonunda ortak ve farklı yönler ortaya çıkacaktır. Bu açıdan burada ilk olarak Atatürk milliyetçiliği sonrasında ise Japon milliyetçiliği tarihsel-kavramsal içerikleri yönünden ele alınacaktır.

Ulus kavramını tanımlamak için karşıt iki görüşün öne çıktığı görülmektedir. Bu görüşlerden ilkinde göre ulus, tarih öncesi kökenlere sahip tarihsel ve toplumsal bir oluşumdur. İkinci görüş göre ise ulus modern bir toplumsal kurgudur. Milliyetçilik yazınında egemen olan görüş ise ikincisidir (Arslan, 2013). Bu makalede milliyetçilik söz konusu yaklaşım üzerinden ele alınmaktadır. Milliyetçiliğin tanımı konusunda ortak bir anlayış yoktur. "Ulus" kelimesi 13. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Ancak ulus sözcüğü 19. yüzyılda siyasi bir anlam kazanmıştır. Milliyetçilik 18. yüzyıl içerisinde biçimlenmiş ilerleyen tarihsel sürece damgasını vurmuştur. Bu gelişimde Fransız Devrimi dönüm noktasını oluşturmuştur. Fransız Devrimi egemenliğin ve meşruiyetin vatandaşlardan kaynaklandığı düşüncesinin yükselişinin başlangıcı olmuştur (Yılmaz, 2003).

Ulusun tanımlanması girişimlerinin bazılarında dil ve kültür öne çıkarılırken, bazılarında ortak irade ve devlet üzerinde tanımlandığı görülmektedir. İlerleyen süreçte ulusun icat edilen bir cemaat türü olduğu fikri öne çıkmıştır. Bu açıdan objektif olgularla açıklamanın mümkün olmadığı belirtilmektedir. 19. yüzyıldan itibaren etkili olan milliyetçilik tüm toplumu tek bir ulus çatısında bütünlendirmeyi amaçlamıştır. Milliyetçiliğin yükselmesi aynı zamanda Batı'da siyasal erkin Tanrı'ya dayandırılmasından ulusa dayandırılmasına tekabül eder. Milliyetçilik sanayileşme sürecinin toplumsal ihtiyaçlarına yanıt vermiştir (Yılmaz, 2003). Yukarıda kısaca özetlenen tarihsel gelişimde görüldüğü üzere, Batı'da ulus ve devlet bir arada oluşurken, bu sürece geç giren ülkelerde devletin ulusu oluşturması bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır.

Atatürk dönemi modernleşme hareketine benzer şekilde Japonya'nın modernleşme hareketi laiklik, gerçekçilik, rasyonalizm, pragmatizm ve milliyetçilik gibi temellere dayanmaktadır. Giritli'nin (1986) vurguladığı üzere bağımsızlık ve toprakların korunması Japonların Meiji Dönemindeki başlıca kaygısıdır. Bu açıdan Japonya'nın modernleşme çabalarının altındaki temel neden ulusun çıkarlarını ön plana alan bir milliyetçilik anlayışıdır.

ATATÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

Şerafettin Turan'ın (1988) belirttiği üzere milliyet kavramı bir terim olarak 1835 yılında Fransa'da kullanıma girmiştir. Millet ve milliyetçilik kavramları dolaşıma girer girmez etkisi göstermeye başlamış ve tüm 19. yüzyıl siyasi gelişmelerini belirlemiştir. Bilindiği üzere, bir çok farklı milleti barındıran Osmanlı İmparatorluğu da milliyetçilik akımlarından son derece etkilenmiştir. İmparatorluk dahilindeki milletler süreç sonunda kendi siyasi yapılarını kurarken, kurucu Türkler arasında da zayıf da olsa bir milliyetçilik akımı filizlenmeye başlamıştır. Sonraki

süreçte bağımsızlık mücadelesi ya da Kurtuluş Savaşı “*milli oluşun destanı*” olarak adlandırılmaktadır (Turan, 1988).

Atatürk ilkelerinin ilk sırasında Milliyetçilik ilkesi gelmektedir. Atatürk milliyetçilik ilkesi ile Türk milletinde bir benlik bilinci geliştirmek istemiş, ortaklık duygusu ile birlik ve beraberlik duygusunu tesis etmeyi hedeflemiştir. Türk milletini inkılaplarının tümünün esas sahibi olarak görmüştür (Gürbüz, 1985).

Turan’ın (1988) belirttiği üzere, Mustafa Kemal Millî Mücadele’nin başlangıcı itibariyle Türklük duygusunu rehber edinmiştir. Kurtuluş Savaşı ile birlikte ulusal direniş hareketi Anadolu’da ivmelenmiş, 1918-19 yıllarında Anadolu şehirlerinde toplanan kongrelerden 1922’deki ulusal egemenlik hareketinin zafere kadarki gelişim, Atatürk’ün söz konusu direnişin lideri olarak yükselişinin de öyküsü olmuştur (Zürcher, 2010). Zürcher’in (2010) değerlendirmesine göre, Atatürk’ün kaleme almış olduğu “*Nutuk*”, bağımsızlık mücadelesini imparatorluğun parçalarını korumak olarak değil, yeni bir devlet kurma hareketi olarak sunmaktadır.

Atatürk’ün laiklik eksenindeki modernleşme politikalarının ana hedefli Osmanlı modernleşme sürecinden itibaren söz konusu olan geleneksel-modern şeklinde karakterize olan ikili kurumsal yapıları kaldırmak olmuştur. Dolayısıyla dini kurumların kamusal etkinliğini azaltmak ve halkın sadakatini millete dair sembollere yönlendirmek konusunda çaba gösterilmiştir. Bu anlamda milliyetçilik, Türklük ile gurur duymak ve devletin kültürel kimliğe dair sunduğu sembolleri içselleştirmeleri olarak anlaşılmıştır. Söz konusu reformların önemli örneklerinden biri dil reformudur (Alakel, 2011).

Yeni bir ulus inşa etme amacı dahilinde diğer bir konu da İslam’ın kabulünden önceki tarihin “*yeniden yaratılması*”dır. Bir çok faaliyetle Türk milletinin kendini algılama biçiminin niteliği ve gelecek nesillere sunulma biçimi üzerine çalışılmıştır (Alakel, 2011). Bunlardan en önemlisi de tarih tezidir.

1925-35 dönemi inkılapları Zürcher’in (2010) de belirttiği üzere Türkiye’nin çehresini değiştirmiş, modern bir ülkenin ortaya çıkmasına yönelik atılan adımlar genel itibariyle Batı ülkelerince alkışlanmıştır. Atatürk’ün Türklük bilincinin zirveye ulaştığı yıllar harp okulunda geçirdiği zamana atfedilmektedir. Kuruluş sürecinde milli kimlik duygusunu yaratmayı hedefleyen politikalar izlemiştir. Milli benliğe sahip olmayan milletlerin diğerlerine yem olacağı düşüncesiyle milli benliğin bilinmesi ve paylaşılmasını önemli görmüştür. Bu açıdan Atatürk milliyetçiliğinin temel unsurunun bağımsızlık olduğu ifade edilmektedir. Atatürk Türk milletinin tarihsel düzlemde layık olduğu değeri görmediğini dile getirmiştir (Erdoğan, 2022).

Turan’ın (1988) belirttiği üzere, Atatürk Kurtuluş Savaşı’nın Türkler için cemaat olma halinden millet olma haline geçişleri demektir. Bu düşüncesini 27 Ekim 1922’deki bir hitabında şu sözlerle açıklamıştır: “*İtiraf edelim ki, biz üç buçuk sene evveline kadar cemaat halinde yaşıyorduk. Bizi istedikleri gibi idare ediyorlardı. Cihan bizi temsil edenlere göre tanıyordu. Üç buçuk senedir tamamen millet olarak yaşıyoruz.*”

Turan (1988) bu düşüncelere yalnızca Atatürk’ün sahip olmadığına, Kurtuluş Savaşı yıllarında Avrupa devletlerin de bu savaşı milliyetçilik mücadelesi olarak gördüklerine dikkat çekmektedir. Tüm bu yönleriyle Kurtuluş Savaşı

yılları milli benlik konusunda farkındalığın geliştiği ve halkta da geliştirilmeye çalışıldığı bir zaman dilimidir. Atatürk, milliyetçi fikirlerin uygulanmasına çok geç geçildiği ve bunun zararlarını bu alanda daha fazla faaliyette bulunularak giderilebileceğini ifade etmiştir. Feyzioğlu'nun (1985) vurguladığı üzere, Avrupa'da milliyetçilik akımının en güçlü olduğu dönemde Türkiye'de "millet" sözcüğü halen dini cemaat anlamıyla kullanılmaktaydı.

Atatürk "milli benliğini bulmayan milletler başka milletlerin şikarıdır." diyerek milliyetçi düşüncenin geliştirilmesine dair verdiği önemi vurgulamıştır (Turan, 851). Atatürk Türk milletinin manevi bakımdan diğer milletlerden üstün olduğunu dile getirmiştir (Erdoğan, 2022):

"Efendiler; bende bazı arkadaşlarım gibi garp milletlerini, bütün dünyanın milletlerini tanırım. Fransızları tanırım. Almanları, Rusları ve bütün dünyanın milletlerini şahsan tanırım ve bu muarefem de harp sahalarında olmuştur, ateş altında olmuştur. Ölüm karşısında olmuştur. Yemin ederek size temin ederim ki, bizim milletimizin kuvve-i mâneviyesi bütün milletlerin kuvve-i mâneviyesinin fevkindedir."

Atatürk milliyetçilik konusunda farklı yer ve zamanlarda konuşmalar yapmıştır. Bu konuşmalarından birinde "biz doğrudan doğruya milliyetperveriz ve Türk milliyetçisiyiz, cumhuriyetimizin mesnedi Türk camiasıdır." diyerek meşruiyeti millete dayandırdığını ifade etmiştir (Erdoğan, 2022).

Kurtuluş Savaşının önderi olarak Atatürk'ün birinci önceliği milleti esaretten kurtarmak olmuş hemen sonrasında da milli ekonomiyi oluşturma konusunda adımlar atmıştır. Kurtuluş Savaşı'nda amaç vatan ve milleti kurtarmaktır. Atatürk, bağımsızlığı bir milletin temel prensibi olarak görmüş ve halkı örgütlemek için millet olma bilinci üzerinde durmuştur. Savaşın her aşamasında attığı adımlara milliyetçilik düşüncesinin rehberlik ettiği görülmektedir. Türk milletinin tarihi, dili, ekonomisi, sosyal ve kültürel alanda uygulanacak politikalar milli bilinçle tasarlanmıştır. Atatürk'ün milliyetçilik anlayışının düşünce yapısıyla ilişkili olduğu kabul görmektedir (Erdoğan, 2022).

Millet kavramı düşünürlerin üzerinde uzlaştıkları tek bir tanıma sahip olmayan karamlar arasındadır. Çalışma açısından yerinde olan Atatürk'ün millet anlayışının niteliğinden söz etmek olacaktır. Turan'ın (1988) belirttiği üzere, Atatürk Türkiye coğrafyasında tarih ve kültürün neticesi bir milletin yaşamakta olduğunu kabul etmektedir. 1919 yılında Kırşehir'de yapmış olduğu bir konuşmada şu sözlere yer vermiştir: "Ecnebler tamamen kani olmalıdır ki Türkiye ve Türkiye'de yaşayan millet, başlı başına bütün cihan milletleri içinde müessir bir mevcudiyete maliktir. Bu asla giderilemez, izale edilemez." Atatürk bu sözleri ile Türkiye'deki milli varlığa dikkat çekmiştir. Atatürk'ün 1922 yılı TBMM açılışında yaptığı konuşmada milleti şu şekilde tanımlamıştır (Turan, 1988):

"Türkiye halkı, ırkta ve dinen harsen müttehit, yekdiğerine karşı hürmet ve fedakârlık hisleriyle dolu ve mukadderat ve menfaatleri müşterek olan bir içtima heyettir."

Turan (1988) yukarıda yer verilmiş olan sözlerin yanında Atatürk'ün Türkiye'de yeni bir milletin var olduğuna dair düşüncesinin delili olarak da 1931 yılında hazırlanan Medeni bilgiler kitabında bir pasaj paylaşmaktadır: "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir." Atatürk milliyet ve milliyetçilik hissini tarihi bir gerçeklik

olarak görmektedir. Bu gerçeklik tarihsel bir gerçekliktir ve inkâr edilemez niteliktedir. Turan (1988) Atatürk'ün kendisine milliyetçiden ziyade milliyetperverlik sıfatını yakıştırdığını belirtmektedir. Turan bu değerlendirmesini Atatürk'ün konuşmalarına atıfla yapmıştır.

Atatürk milliyetçilik ifadesinden ne anladığını kendi ifadeleriyle şu şekilde açıklamıştır (Turan, 1988): *“Türk milliyetçiliği, terakki ve inkişaf yolunda ve beynelmilel temas ve münasebetlerde, bütün muasır milletlere muvazi ve onlarla bir ahenkte yürümekle beraber, Türk içtimai hey’etinin hususi seviyelerini ve başlı başına müstakil hüviyetini mahfuz tutmaktadır.”* Son olarak belirtmek gerekir ki Atatürk milliyetçiliğinin niteliği konusunda birbirinden farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Turan’a göre (1988) söz konusu bu farklı yorumlar, Atatürk'ün millet ve milliyetçiliğin temellerinden kabul etmiş olduğu *“milli seciye”*, milli kültür ve bu kavramlarla ilişkili olan *“an’ane”*nin anlamları üzerinde fikir birliğine varılmamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Atatürk Onuncu Yıl Nutku’nda şu ünlü ifadelerini kullanarak Türk milleti kavrayışını açıklamıştır (Turan, 1988): *“Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti zekidir. Türk milleti milli birlik ve beraberlik ile güçlükleri yenmesini bilmiştir. Türk milleti ilme bağlıdır, çünkü terakki ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale müsbet ilimdir.”*

Atatürk *“içtimai bünyeye zarar veren”* gelenek ya da ananelerin milliyetçilikle bağdaşmayacağını ısrarla vurgulamıştır: *“Milleti millet yapan terakki ve tefeyyüz ettiren kuvvetler vardır: Fikir kuvvetleri ve içtimai kuvvetler... Fikirler manasız, mantıksız safsatalarla mali olursa o fikirler marizdir. Keza, içtimai hayat akıl ve mantıktan ari, faydasız ve muzır birtakım akideler ve ananelerle meşbu olursa mefluç olur.”* Dolayısıyla Atatürk modernleşme hareketinde batıya yönelmeyi milliyetçiliğe aykırılık olarak görmemiştir (Turan, 1988).

Atatürk milliyetçiliğinin temel özellikleri şu şekilde özetlenebilir (Turan, 1988): Atatürk milliyetçiliği ilk temel niteliği *“her şeyden önce bağımsızlıktır”*. Konuşmalarında sıklıkla yer verdiği üzere Atatürk bağımsızlığı bir karakter, hayat meselesi olarak görmüştür. İkinci temel nitelik *“her şeyin üstünde milli hakimiyet”*te karakterize olur. Atatürk milliyetçiliğinin üçüncü önemli niteliği gerçekçi oluşudur. Atatürk gerçekçi olmayan, hayata geçirilmesi mümkün olmayan fikirleri ardında düşman edinmekten imtina edilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Atatürk ayrıca milliyetçilik kavramının da kötüye kullanılmasının uluslararası sorunlara neden olduğuna da dikkat çekmiştir. Bu açıdan da ileri görüşlü değerlendirmelerde bulunduğu görülmektedir. Atatürk'ün milliyetçilik anlayışında Türk milleti ve menfaati her şeyin üzerindedir. Ancak söz konusu anlayış diğer milletlerin reddi anlamına gelmez. Atatürk milliyetçilik anlayışının bencil bir pencereden hareket almadığını ifade etmiştir. Çünkü ona göre millet beşeriyetin yalnızca bir organıdır. Atatürk 1922 yılında yapmış olduğu bir konuşmasında yabancı düşmanı olunmadığını şu sözlerle dile getirmiştir (Turan, 1988): *“Şu bilinsin ki biz Ecnebilere karşı herhangi bir düşmanca bir his beslemediğimiz gibi onlarla samimi münasebette bulunmak arzusundayız. Türkler bütün medeni milletlerin dostlarıdır.”*

Atatürk aynı konuşmasının devamında medeniyetin tek bir medeniyet olduğunu şu sözlerle vurgular: *“Memleketler muhtelifdir, fakat medeniyet birdir. Ve bir milletin terakkisi için de bu yegâne medeniyete iştirak etmesi lazımdır.”*

JAPON MİLLİYETÇİLİĞİ

Bu makalede Japon milliyetçiliği derken Meiji Restorasyonu Döneminin (1868-1912) kastedildiğini belirtmek yerinde olacaktır. Bu dönem aynı zamanda erken ulus-devlet inşası dönemi olarak adlandırılmaktadır (Kuniko, 2008). Söz konusu dönem çok boyutlu, çok katmanlı dönüşümlerin vuku bulduğu bir dönemdir. Bu dönemi biçimlendiren yöneticiler sınıfı samuray-asilzade ortaklığı görünümündedir (Aksakal, 2012).

Bu dönem üzerine yazılan literatürde Meiji restorasyonunun geleneksel anlamda Japon olarak kabul edilen bir çok özelliğinin, modern bir ulus ve ulusal bir bilinç oluşturma sürecinin bir parçası olarak modernleşmenin “icat edilmiş gelenekler” olduğu kanıtlanmıştır. Güçlü bir milliyetçiliğe dayalı bir ulus devletin inşası, Avrupa kalkınma modelinin takip edilmesine neden olmuştur. Ancak söz konusu süreç Japon kültürel geleneklerine dayanmıştır (Farkas, 2013). Ayrıca Meiji restorasyonunu yada Japon modernleşmesini yalnızca başarı öyküleri içeren bir süreç olarak algılamak gerekmektedir (Esenbel, 2019).

Döneme ismini veren ve modern Japonya'nın kurucusu olan İmparator Meiji, modernleşme hareketine “ulus”u imparatorluk rejimi etrafında oluşturmakla işe başlamıştır. 1870'lerden 1920'lere kadar Japonya hızlı ve yaygın bir modernleşme ve ulus inşası süreci geçirmiştir. Bu dönemde başarıya ulaşılmış olmasının yani ağır enflasyona çare bulunmuş olmasının ve modernleşmenin gerçekleştirilmesini sağlayan önemli unsurlardan biri merkezden yönetim sisteminin uygulanmaya başlanması olmuştur. Feodal dönemin idari bölgeleri 1871 itibarıyla merkezden atanan valilerce idare edilmeye başlanmıştır. Bunun yanında askeri güçte hükümet denetimine sokulmuş, ulaşım-haberleşme ağlarını düzelterek politikalar izlenmiştir. Bu dönem içerisinde dört ayrı sınıftan oluşan Japon toplumsal sistemi de kaldırılmış, sınıfsız bir yapıdan oluşan ulus inşa edilmesi amaçlanmıştır (Giritli, 1986).

Bu dönemde ilk kez anayasa çalışmaları yapılmıştır (Balçoğlu, 2018). Yaygın bir bürokratik yönetim aygıtı tesis edilmiştir. Japonya bir ulus-devlet olarak yeniden örgütlenmeye başlanmıştır (Büyükbaş, 2023). Japonya'nın Meiji Dönemi modernleşme hamlesindeki ateşleyici temel unsur, Batı'nın ve teknolojisinin üstünlüğünün kabulü ve aradaki farka yol açan uçurumun ivedilikle kapatılması isteğidir. Giritli (1986) bunun milli çıkarları ön planda tutan bir milliyetçilik olduğunu vurgulamaktadır.

Roskin, Japonya'nın tarihini, siyasetini ve kültürünü anlamak için coğrafi konumunun öneminden söz eder. Japonya'nın İngiltere gibi bir ada ülkesi olması konusundaki coğrafi benzerliklerine rağmen neden bu kadar farklı geliştiklerini sorgular. İngiltere feodalizmden demokrasiye evrilirken, Japonya ise feodal kalmıştır. Bunun sebebi, Japonya'nın rekabetçi yayılmayla meşgul olmaması toprak bütünlüğünü korumak için uğraşmasıdır. Avrupa ve Japonya'da feodalizm benzer şekillerde ortaya çıkmasına rağmen Avrupa'da feodalizm daha erken yenilmiştir. Japonya da klanlar ve liderleri uzun süre egemen olmuşlardır. Batı ile karşılaşma öncesi tarihlere söz konusu

olmuş olsa da ancak 1854'e gelindiğinde diplomatik ve ticari ilişkilerin kurulması kabul edilmiştir. Bu tarihten sonra Japonya kısa sürede Batı'ya açılmıştır (Roskin, 2012).

"Aydınlık yönetimi" anlamını içeren "Meiji" adlandırması yeni rejimin yenilikçi ve ilerlemeci hedeflerini temsil etmek için seçilmiştir. Restorasyon ise "yenilenmek" anlamını içeren bir tabirdir ve Japon tarihinde de kökensel anlamlara sahiptir (Esenbel, 2019). 1868 Meiji Restorasyonu dönemi devlet öncülüğünde modernleşme olarak adlandırılabilir. 200 yıllık uzun iç barış döneminde işsiz hale gelmiş durumda olan Samurailer Batı'yı yenmek için Japonya'yı hızlı bir şekilde modernleştirmişlerdir. İmparatora ferman yayınlatarak bütün kurumların modernleştirilmesini sağlamışlardır. Japonya aynı nesil içinde ortaçağdan modern çağa geçmiştir. Feodalizmin sonra ermesiyle gelişmiş ülkeleri taklitle hızla modernleşme yaşanmıştır. Yukarıdan kontrol edilen bu devrim Japonların yaşadığı tek devrimdir. Bu süreçte feodal beylere sanayi kollarında tekeller verilmiş ve desteklenmiştir. Ekonomi hızla büyümeye başlamış ve buna mukabil ilerleyen dönemlerde askeri gücü de gelişen Japonya yayılcı politikalar uygulamaya başlamıştır. Yaygın görüşe göre Japonya kendi kültürünü koruyarak modernleşen bir ülkedir. Ancak Batı kültürünün ithal edilmiş olması da gözden kaçırılmamalıdır. Japonya'da hafif ve esnek olan din hiçbir zaman modernleşmenin yoluna çıkmamıştır (Roskin, 2012).

Japon modernleşmesi yukarıdan aşağıya yürütülmüş bir hareket olarak karakterize olmuş ve bir askeri elitler grubunca yürütülmüştür. Belge'nin (2011) vurguladığı üzere, benzer nitelikteki diğer modernleşme hareketlerinde olduğu gibi Japon modernleşme hareketi de bazı ideallere ve değerlere dayandırılmaya çalışılmıştır. Geleneksel kültürel yapı "millet" gibi modern kavramlar üzerinde kurulmadığı için Batı toplumları dışında kalan dünyada bu tarz kavramlar "henüz" sürükleyici olma özelliğine sahip değillerdi. Bunun yanında yaygın eğitimin olmadığı, okur-yazar oranının düşük olduğu toplumlarda bu tarz kavramların içine "değer" katmak kolay değildi. Çerçevesi çizilen bu şartlar altında yönetici elitler "bu manevi yükü imparatora yüklemeye" karar vermişlerdir. Böylece millet gibi modern bir kavrama "yatırım" yapmak yerine imparator üzerine yatırım yapmayı tercih etmişlerdir. Meiji restorasyon sürecinden sonraki eğitim sistemi yoluyla yeni bir imparator kültü geliştirme yoluna gidilmiştir. Belge'nin ifadesiyle, "bütün Japonları toparlayan, onları bir 'millet' yapan, onlara her şeyin doğrusunu gösteren, imparatordu. O milletin atasıydı. Ona mutlak bir itaat bağıyla bağlanmak gerekiyordu." Böylece imparator mutlak bir otorite haline getirilmiştir. Belge (2011), milliyetçilik her ne kadar millet kavramına dayansa da bu modern kavramın serpilip geliştiği Batı toplumlarında bile zaman zaman kavrama biçilen değerlerin aynı zamanda bir insanla da özdeşleştirildiğine dikkat çekmektedir.

SONUÇ

Milliyetçilik siyasi bir hizbe ait olma bilinci olarak tarif edilmektedir. Ulus inşası ve bunun sonucunda ortaya çıkan modern ulus-devlet milliyetçiliğin siyasi bir uygulamasıdır (Alakel, 2011). Bu çalışmada milliyetçilik türlerine dair bir incelemeye girilmemiş, modernleşme serüvenleri bağlamında bazı ortaklıklara sahip bulunan Türkiye ve Japonya'nın ulus-devletleşme süreçlerinde milliyetçilik anlayışları söz konusu edilmiştir.

Aksakal (2012), Türk ve Japon modernleşme süreçlerini karşılaştırmanın çok kolay olmadığından bahseder. Bunun nedeni Türkiye'nin coğrafi konumu, tarihsel geçmişi, kültürel çeşitliliği gibi unsurlardır. Japonya ise 16. yüzyıla kadar Avrupa ülkelerince varlığı bilinmeyen ve bir ada ülkesi olması nedeniyle kadim bir birliktelik, ortak kültüre sahipliği ile farklılaşmaktadır. Dolayısıyla iki ülkenin ortak bir paydada karşılaştırılması neredeyse imkansızdır. Ancak bu çalışmada ulus-devletleşme sürecine odaklanmış ve yalnızca belirli bir zaman aralığı ekseninde karşılaştırma yapmaya çalışılmıştır. Bu açıdan her iki ülke deneyiminin karşılaştırma yöntemiyle daha iyi anlaşılacağı düşünülmüştür. Konumuz açısından, Avrupa'dan ayrı bir modernleşme deneyimine sahip olmaları her iki ülkenin en önemli ortak özelliğini teşkil etmektedir.

Japonya'da restorasyon dönemini biçimlendiren yöneticiler sınıfı samuray-asilzade ortaklığı görünümündedir. 19. yüzyıl Japonya'sı yönetici sınıfının bu yapısının Jön Türk hareketinin, önceki rejimin içinden çıkan ve tepeden devrime yönelen kadroları gibi ikili karakter gösterdiği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında ulus-devletleşme sürecini koordine eden yönetici sınıfların benzer olduklarını söylemek mümkündür. Ancak Aksakal (2012) tepeden inmecilik konusunda Japon yöneticilerin çok daha "yıkıcı" ve sert olabildiklerini vurgulamaktadır. Meiji dönemi liderleri geri kalmışlığın sembolü olarak gördükleri pek çok geleneği ortadan kaldırmış, birçok alanda "aşırı" özellikler sergilemişlerdir.

1868'den 1918'e kadar süren uzun Meiji dönemi aydınlanması, II. Abdülhamid ve Atatürk modernleşmesinin bir karışımı niteliğindedir (Aksakal, 2012). Türk modernleşmesi sürecinde iki önemli dönüm noktasını oluşturan bu dönemlerin ilkinde eğitim, ulaşım, iletişim gibi alt yapıya dair konularda modernleşme süreci yaşanırken, Atatürk dönemi modernleşme süreci hukuki, siyasi, kültürel alanlarda cereyan etmiştir. Uzun Meiji dönemi hem alt yapısal hem üst yapısal değişimlere tanık olmuştur. Giritli'nin (1986) vurguladığı üzere, Meiji döneminde Batı'dan yalnızca teknoloji değil, kültür de ithal edilmiştir. Bunun modernleşmenin doğal bir sonucu olduğu kabul edilmiştir. Giritli'ye göre bu durum uygarlık ve kültürü bütünsel olarak gören Atatürkçü anlayışın bir doğrulanmasıdır.

II. Abdülhamid döneminde başlayan uluslaşma süreci Atatürk dönemi inkılapları ile bütünleşmesi çeşitli süreklilik ve kopuşlar içermiştir. Ancak 44 yıllık Meiji restorasyonu sürecinde inşa olan Japon ulusu genel itibarıyla sürekliliği benimsemiş ve Batı'nın zorlama içeren ziyaretleriyle tekrar karşılaşmaktan endişe duyan bir topluma dönüşmüştür. Bu dönemde Japon ulusu, homojen kalmasıyla gurur duyan, yabancı düşmanlığını içeren militarist bir milliyetçilik anlayışına ve mitlerle bezeli bir tarih anlayışına bağlanmıştır. (Aksakal, 2012). Giritli (1986) Meiji dönemi modernleşme hareketlerine toplumsal tepkinin Türk modernleşmesine kıyasla daha az ve dolayısıyla başarısının daha çok olduğuna dikkat çekmektedir.

Karşılaştırılan dönemde her iki ülke deneyiminin en önemli farklılığın sahip olan insan kaynağının sayısı ve niteliğinde ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu dönemde Japonya'da nüfus yaklaşık iki katına çıkmıştır. Aynı dönemde ise Balkan milliyetçilikleri sonucunda kaybettiği topraklar ve eğitilmiş insan kaynağı ile Osmanlı önemli derecede gerilemiştir. Kısa süre sonrasında Arap milliyetçiliğinin devreye girmesi ile yalnızca

Anadolu'nun kaynaklarına bel bağlanmak durumunda kalınmıştır. Bu koşullarda, milli iktisat çabası tek ülkü olarak parlamaya başlamıştır. Ekonomik, siyasi ve kültürel düzlemde bir Türk milliyetçiliği çözüm olarak belirmiştir. Benzer tarihlerde Japonya ise hiç toprak kaybetmemiş ve her alanda yükselen bir konumdadır (Aksakal, 2012). Japon modernleşmesi tarihsel gelişimi içerisinde hemen her alanda bir güçlenmenin eşlik ettiği bir süreçken, Türk modernleşmesi süreci ise karmaşık yapısıyla karakterize olmuştur. Sermaye birikimi ve teknik bilgi eksikliği her ülkenin ekonomi anlayışlarına devletçilik uygulamalarını getirmiştir. (Giritli, 1986)

Japon modernleşmesi sürecinde kilit unsur eğitim sistemi olarak görülmüştür. Türkiye'nin modernleşme serüveninde de yönetici elitler eğitim sisteminin modernleşme yolundaki önemine vakıf olarak politika üretmişlerdir. Japonya'nın modernleşmede göstermiş olduğu başarı milletçe sergiledikleri kararlı ve planlı çaba olarak görülmektedir. Giritli'ye (1986) göre Atatürk'ün milleti eğitme çabaları bununla benzerlik göstermektedir.

Cumhuriyetin ilanından sonra yeni kurulmuş olan devletin yeni bir kolektif kimliğe ihtiyacının bir sonucu olarak ulus inşası süreci söz konusu olmuştur. Modern anlamıyla kolektif kimlik derken, belirli sınırlar dahilinde kök salmış grupların yada etnik toplulukların bilinç, aidiyet ve tekilliklerini yansıtmaları kastedilmektedir. Dolayısıyla paylaşılan maddi koşulların yanı sıra ortak hafıza ve içselleştirilmiş geçmiş algısı son derece önem kazanır. Ulus inşası süreci modernleşme süreci ile yakından ilişkilidir (Alakel, 2011)

1889 tarihli Meiji Anayasası ya da Japon İmparatorluğu Anayasası, Japonya'nın ilk yazılı anayasası olma özelliği taşır. Aydınlanma döneminin bir parçası olan bu metinde meşruti monarşi modeli benimsenmiştir (Kazuhiro, 2008). 26 Temmuz 1947'de yürürlüğe giren Yeni Japon Anayasası egemenliği halk egemenliğini temel almaktadır. Metinde iktidarın halka ait olduğu vurgulanır (Erginay, 1950). Önceki anayasada egemenliğin kaynağı İmparator'a atfedilmiştir. Bu açıdan ulus-devlet kuruluş süreçlerinde Türkiye ve Japonya milliyetçilik deneyimlerinde en büyük farklılık ortaya çıkmaktadır. *"Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir"* şiarı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndan beri Türkiye Anayasasında yer alan ve Türk milleti adına Türkiye'nin kuruluşunu ilan eden TBMM'nin temel dayanağını ifade eden ilkedir.

Cumhuriyetin ilk dönemini yeni devletin ve milletin oluşumu süreci olarak adlandırmak mümkündür. Bu dönemdeki amaç kozmopolit yapıdaki bir imparatorluktan modern bir ulus-devlet yaratmaktır. Türkiye ve Japonya ulus-devletleşme süreçlerinde belki de en önemli fark olarak görülebilecek husus, dinin her iki toplumsal hayat için anlamında gözlemlenebilir. Türkiye'de ulus inşası sürecinde söz konusu olan reformlarda çatışma alanları meydana gelmişken, Japonya'da böyle bir durum söz konusu olmamıştır. Alakel'in (2011) dikkat çektiği üzere, milli kimliğin yaratılması sürecinde Osmanlı'nın millet sistemi mirası çerçevesinde ulus inşası için sistemli ve düzenli faaliyetler uygulanmıştır. Bunun yanında diğer devletlerce "Türk milleti" olarak tanınmak noktasında çaba sarfedilmiştir. Cumhuriyetin yönetici kadroları modern batı tarzı ulus-devlet kimliğini benimsedikleri için geleneksel kurumların lağvedilmesi yolunu izlemişlerdir.

Sonuç olarak, ulus-devlet inşası süreçlerinde Türkiye ve Japonya'da yönetici elitlerin milliyetçilik anlayışlarının mukayesesi, süreçlerin niteliğini etkileyen ya da belirleyen tarihsel koşulların karmaşık katmanlarını ortaya

koymaktadır. Esenbel (1998), Batı ülkelerinin Türkiye'ye ve Japonya'ya karşı tutum farklılıklarının her iki ülkenin gelişme süreçlerini etkilediğine dikkat çekmektedir. Batı'nın Japonya'ya nispeten az ilgisi, Japonya'nın hızlı modernleşmesinin önemli kaynaklarından birini teşkil etmiştir.

Etik Metni

Bu makalede dergi yazım kurallarına, yayın ilkelerine, araştırma ve yayın etiği kurallarına, dergi etik kurallarına uyulmuştur. Makale ilke ilgili doğabilecek her türlü ihlallerde sorumluluk yazara aittir. Makalede etik kurul izni gerektirecek herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Yazarın Katkı Oranı Beyanı:

Bu çalışmada yazarın araştırmaya katkı oranı %100'dür.

KAYNAKÇA

- Aksakal, H. (2012). Japon ve Türk modernleşmelerinin Karşılaştırmalı Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme: Gerçekten "Japon Mucizesi" vs. "Türk Usulü mü?". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (27), 83-108.
- Alakel, M. (2011). İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye'si Ulus İnşası Sürecinde Milliyetçilik ve Sivil-Etnik İkilemine Dair Teorik Tartışmalar. *Gazi Akademik Bakış*, 5 (9), 1-30.
- Arslan, E. (2013). Milliyetçilik. Atılğan, G. & AYTEKİN, A., (Haz.), *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*. Yordam Kitap. s. 395-407.
- Balcıoğlu, M. (2018). Japonya'da Kamu Yönetimi ve Japon Siyasal Kültürünün Özgü Yanları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (56), 710-719. DOI: 10.17719/jjsr.20185639042
- Belge, M. (2011). *Militarist Modernleşme: Almanya, Japonya ve Türkiye*, İletişim Yayınları.
- Büyükbaş, H. (2023). Japon Siyasal Sisteminin Gelişimi Üzerine Bir İnceleme (1868-2003). *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (28), 43-73.
- Erdoğan, A. (2022). Atatürk'ün Milliyetçilik Anlayışı. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 9 (84), 1176-1187. DOI: <https://doi.org/10.26450/jshsr.3113>
- Erginay, A. (1950). Yeni Japon Anayasası. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7 (1-2), 494-506.
- Esenbel, S. (1998). Remarks on the Modernization of Japan and Turkey in the 18. and 19. Centuries, *International Japanese Studies Research Center*, 251-257.
- Esenbel, S. (2019). Meiji Restorasyonu Hakkında Düşünceler. A. Merthan Dünder (yay. haz.). *Meiji Japonya'sına 150. Yılından Bakışlar: Seçilmiş Makaleler*. Ankara Üniversitesi Yayınları. 51-72.
- Farkas, I. (2013). The Japanese Nation Building in European Comparison. *Acta Asiatica Varsoviensia*. (26), 85-107.
- Feyzioğlu, T. (1985). Atatürk ve Milliyetçilik. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1 (2), 353-412.
- Giritli, İ. (1986). Japonya'nın Modernleşmesi ve Atatürkçü Modernleşme. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2 (5), 361-378.

- Göle, N. (2004). Batı-Dışı Modernlik: Kavram Üzerine. Uygur Kocabaşoğlu (Ed.), *Modernleşme ve Batıcılık*. s. 128-143. İletişim Yayınları.
- Hall, J. W., İnalçık, H., Scalapino, R. A., Davison, R. H., Lockwood, W. W., Sugar, P. F., Dore, R. P., Frey, F. W., Katö, S., Karpat, K. H., Inoki, M., Chambers, R. L., Hackett, R. F., Ike, N., & Payaslıoğlu, A. T. (1964). *Political Modernization in Japan and Turkey* (R. E. Ward & D. A. Rustow, Ed.). Princeton University Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt183pjfz>
- Hatipoğlu, M. E. (2016). Karşılaştırmalı Siyasette Yöntem. Sabri Sayarı, Hasret Dikici Bilgin (Der.), *Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar*, 4. bs. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. s. 25-44.
- Kazuhiro, T. (2008). Meiji Anayasası: Japonların Batı Deneyimi ve Modern Devletin Oluşumu. *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 13 (25),149-174.
- Kuniko, S. (2008). The Origins of Japanese Planing Culture: Building a Nation-State, 1868-1945. *Research Papers in Enviromental and Spatial Analysis*, (128), 1-40.
- Roskin, M. (2012). *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür*, Adres Yayınları.
- Turan, Ş. (1988). Atatürk Milliyetçiliği. *Belleten*, 1988, 52 (204), 849-868.
- Tüfekçi, G. D. (1985). Atatürk Milliyetçiliği, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1 (3), 913-920.
- Yılmaz, A (2003). *Çağdaş Siyasi Akımlar: Modern Demokraside Yeni Arayışlar*. Vadi Yayınları.
- Zürcher, E. (2010). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları.